

מאוריצי גוטליב - יהודי או פולני?

עזרא מנדלסון: מאוריצי גוטליב, אמנות, היסטוריה, זיכרון, מרכז זלמן שז"ר לתולדות ישראל 2006, עמ' 284

לאופולד פילכובסקי: "גוטליב היה פורץ הדרך ולפיכך חבים לו יתר האמנים היהודים המתארים את החיים היהודיים חוב אדיר..."; בפרק השלישי מגדיר מנדלסון 'אמנות יהודית': "מלאכתם של

אמנים ממוצא יהודי, שלא רק תיארו את החיים היהודיים אלא אף ביקשו לקדם מטרות יהודיות". מנדלסון טוען, בהתאם להגדרתו זו, "כי גוטליב היה מראשוני האמנים היהודים שהביעו את רעיון האוניברסליזם. החל במחצית השנייה של המאה התשע עשרה תיארו אמנים יהודים מחוות של פיוס בין קבוצות אתניות שונות, רעיון שאף גוטליב היה מסור לו [...] בעיני אחדים היתה זו השקפה יהודית במידה רבה, אידיאל ששורשיו נעוצים במשנת הנביאים" (עמ' 202).

אולם מעבר לדיון ההיסטורי-אמנותי, יש לשבח גם את מגוון התמונות ואיכותן, הן של גוטליב הן של בני תקופתו והן של ממשיכי דרכו. אגב, עובדה מעניינת העולה כאן היא כי לגוטליב היה אח, אף הוא צייר, ושמו לאופולד. בצירוף של לאופולד מופיעה דמות אם יהודייה, כמקובל בצירורי התקופה. חיבור האלבום עם המחקר ההיסטורי הופך אותו הן לספר עזר משמעותי למתעניין בתחום האמנות והן לתשורה נאה לאוהבי מאוריצי גוטליב. ■

יוסי ברנע

ההיסטוריון עזרא מנדלסון, שהלך לעולמו בשנה האחרונה, הותיר אחריו ארבעה ספרים שחיבר ושנים עשר ספרים נוספים שערך. כמו כן היה שותף בעריכת השנתון החשוב *Studies in Contemporary Jewry*. ספרו על הצייר מאוריצי גוטליב נכתב במקורו באנגלית ותורגם כהלכה לעברית בידי אורי שפיר. הספר, שהוא למעשה מחקר היסטורי, יצא במתכונת אלבומית מרהיבה, והוא מציג תצלומי צבע ושחור לבן באיכות טובה פרי ידיו של הצייר הגאון, שהלך לעולמו והוא בן עשרים ושלוש שנה.

גוטליב נולד בשנת 1856 בדוהוביץ, עיר קטנה במחוז גליציה שבאימפריה האוסטרו-הונגרית. אמן נוסף שיצא ממנה הוא הסופר והאמן ברונו שולץ, שנרצח בידי הנאצים בשנת 1942. אמן אחר הוא הצייר אפרים משה ליליין.

למרות שלא הונצח בעיר (השייכת היום למערב אוקראינה), גוטליב נחשב כאמן ידוע, לא רק יהודי אלא פולני. הוא קבור בקרקוב, בבית הקברות היהודי החדש, תחת מצבת זיכרון מרשימה שעליה כתובת בפולנית, עובדה המגדירה זהות.

הספר מטפל בזהותו של האמן היוצר גוטליב, וכך מציג המחבר באחד המקומות את הסוגיה: "בכתיבה הפולנית המוקדמת על אודות גוטליב נעוץ אפוא פרדוקס. מצד אחד, בתור 'אמן יהודי-פולני' צריך היה להבין את יצירתו על רקע יהדותו וכך אמנם נעשה. המבקרים הפולנים, כמו המבקרים היהודים, התעניינו בעיקר ב'עבודתו היהודית', והסכימו בזה שיהדותו הכתיבה לו את נושאי עבודתו... מצד אחר, כדי שיתקבל כ'יהודי מכובד', כיהודי שהוא גם 'פולני אמיתי', נדרש גוטליב להתעלות על יהדות זמנו ובמיוחד על יהדות פולין" (עמ' 162).

הסוגיה האם היה גוטליב צייר יהודי או פולני, נקשרת לביוגרפיה האישית שלו. עליה כותב מנדלסון את הדברים הברורים הבאים: "רשאים אנו אפוא להניח כי כבר בשנות העשרה המוקדמות שלו חי מאוריצי מחוץ לתחומיה של ההלכה היהודית. ידוע לנו כי דבר זה לא הוביל לקרע של ממש בינו לבין הוריו. אף ניתן לומר בביטחון שהידע שלו בנושאים יהודיים לא היה מרשים במיוחד" (עמ' 30).

מאחר שהזהות היהודית הוגדרה על פי הזהות היהודית, כלומר ההלכה, נשאלת השאלה - אם לא היה מאוריצי גוטליב בעולם היהודי, באיזה עולם אחר חוץ מהפולני יכול היה להיות?

לדעתו של מנדלסון, גוטליב נתפס כאמור כאחד מאבותיה של 'האמנות היהודית'. בשנת 1920 כתב

חצי

חצי

שנדור מזאי

מהונגריה: יוסף (טומי) לפיד

אחרי השואה

לְמוֹת בְּמִטָּה זוֹ לֹא מֵיתָה
עֶבֶר דּוֹדָה נֹיִמָן,
אֶלָּא סִימַת שׁוֹנָה, מוֹזָרָה,
שֶׁהִגְדִּיל הָעֵנִיק לָהּ,
כִּאֲלוֹ מֵתָה כְּנוֹצְרִיָּה.

"המתים באדמה", כתב יהודה עמיחי באחד משיריו "שכבו בערב ובשתי". אני רוצה למות על מיטתי".

נזכרתי בשורות האלה שקראתי על דודה נוימן בשירו החזק של שנדור מזאי (משורר וסופר יהודי הונגרי שחי בבודפשט).

הצורך שלה למות על מיטה הוא איות של המילה 'הישרדות'. הצורך הזה נולד בחדר הלידה הנורא שנקרא שואה. המיטה עבורה היא כמו עלייה בדרגה ודודה נוימן מרגישה שהיא הולכת למות כנוצרייה.

יתכן שבאמירה הזאת הגניב שנדור מזאי אירוניה דקה, אירוניה שבה צחוק הגורל חושף משהו מאותן שיניים שנעצו בבשר העם היהודי במלחמה הנוראה הזאת.

רוני סומק